

BỘ GIÁO DỤC VÀ ĐÀO TẠO
ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN

CAO THỊ THU HOÀI

NỬA THẾ KỶ PHÁT TRIỂN
VĂN XUÔI CÁC DÂN TỘC THIỂU SỐ MIỀN NÚI
PHÍA BẮC VIỆT NAM (KHOẢNG TỪ 1960 ĐẾN NAY)

LUẬN ÁN TIẾN SĨ NGÔN NGỮ
VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

THÁI NGUYÊN, NĂM 2015

BỘ GIÁO DỤC VÀ ĐÀO TẠO
ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN

CAO THỊ THU HOÀI

NỬA THẾ KỶ PHÁT TRIỂN
VĂN XUÔI CÁC DÂN TỘC THIỂU SỐ MIỀN NÚI
PHÍA BẮC VIỆT NAM (KHOẢNG TỪ 1960 ĐẾN NAY)

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 62 22 01 21

LUẬN ÁN TIẾN SĨ NGÔN NGỮ
VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

Người hướng dẫn khoa học:

1. PGS.TS. VŨ TUẤN ANH
2. PGS.TS. NGUYỄN ĐỨC HẠNH

THÁI NGUYÊN, NĂM 2015

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu khoa học của riêng tôi. Mọi trích dẫn trong Luận án là hoàn toàn trung thực và chưa được công bố dưới bất cứ hình thức nào khác.

Thái Nguyên, ngày tháng năm 2015

Tác giả luận án

LỜI CẢM ƠN

Để hoàn thành đề tài nghiên cứu này, tôi đã nhận được rất nhiều sự động viên, giúp đỡ của nhiều cá nhân và tập thể.

Trước hết, tôi xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới PGS.TS. Vũ Tuấn Anh và PGS.TS. Nguyễn Đức Hạnh, những người đã tận tình hướng dẫn tôi trong quá trình thực hiện đề tài luận án.

Tôi xin chân thành cảm ơn Ban giám hiệu, Phòng Sau Đại học, Ban chủ nhiệm khoa Ngữ Văn trường Đại học Sư phạm Thái Nguyên đã tạo điều kiện giúp đỡ chúng tôi trong thời gian thực hiện công trình.

Tôi xin gửi lời cảm ơn chân thành đến gia đình, bạn bè, đồng nghiệp đã luôn động viên, khuyến khích tôi trong những năm làm nghiên cứu sinh.

Thái Nguyên, ngày tháng năm 2015

Tác giả luận án

MỤC LỤC

LỜI CAM ĐOAN	i
LỜI CẢM ƠN	ii
MỤC LỤC	iii
PHẦN MỞ ĐẦU	1
1. Lí do chọn đề tài	1
2. Nhiệm vụ, đối tượng và phạm vi nghiên cứu	3
3. Mục đích nghiên cứu	4
4. Phương pháp nghiên cứu	4
5. Đóng góp mới của luận án	5
6. Cấu trúc luận án	5
Chương 1. TỔNG QUAN TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU VỀ VĂN XUÔI CÁC DÂN TỘC THIỂU SỐ PHÍA BẮC VIỆT NAM HIỆN ĐẠI	7
1.1. Các công trình nghiên cứu	7
1.2. Các luận văn, luận án, đề tài, kỷ yếu hội thảo	20
Chương 2. KHÁI QUÁT VỀ NỬA THẾ KỶ HÌNH THÀNH VÀ PHÁT TRIỂN CỦA VĂN XUÔI CÁC DÂN TỘC THIỂU SỐ MIỀN NÚI PHÍA BẮC VIỆT NAM	25
2.1. Những chặng đường phát triển của văn xuôi các dân tộc thiểu số miền núi phía Bắc	26
2.1.1. Giai đoạn hình thành (từ 1958 đến 1965)	26
2.1.2. Giai đoạn phát triển về tầm vóc và chất lượng (từ 1965 đến những năm 70, 80 thế kỷ XX)	31
2.1.3. Giai đoạn Đổi mới với những thành tựu nổi bật của văn xuôi, đặc biệt là tiểu thuyết (từ sau 1990)	34
2.2. Đội ngũ các tác giả văn xuôi dân tộc miền núi trong nửa thế kỷ phát triển	44
2.2.1. Sự tiếp nối liên tục các thế hệ nhà văn	44
2.2.2. Các gương mặt tiêu biểu	48

2.3. Một số vấn đề lí luận và thực tiễn trong quá trình phát triển của văn xuôi dân tộc thiểu số phía Bắc	51
2.3.1. Sự kết hợp truyền thống và hiện đại trong quá trình phát triển	51
2.3.2. Đòi hỏi và thách thức của sự phát triển.....	59
Chương 3. BỐI CẢNH CUỘC SỐNG VÀ HÌNH TƯỢNG CON NGƯỜI TRONG VĂN XUÔI CÁC DÂN TỘC THIỂU SỐ MIỀN NÚI PHÍA BẮC VIỆT NAM (TỪ 1960 ĐẾN NAY).....	63
3.1. Hiện thực cuộc sống đồng bào dân tộc	63
3.1.1. Hiện thực cuộc sống và dấu ấn lịch sử.....	63
3.1.2. Hiện thực cuộc sống trong sinh hoạt và phong tục của đồng bào các dân tộc thiểu số miền núi phía Bắc	70
3.2. Hình tượng nhân vật như một chỉ dấu đặc trưng của thế giới nghệ thuật văn xuôi dân tộc thiểu số	84
3.2.1. Hình tượng con người miền núi với những nét đặc trưng	84
3.2.2. Con người cá nhân trong các mối quan hệ thế sự và đời tư.....	90
Chương 4. BẢN SẮC RIÊNG CỦA VĂN XUÔI CÁC DÂN TỘC MIỀN NÚI TRONG HÌNH THỨC VÀ NGÔN NGỮ TỰ SỰ.....	101
4.1. Cốt truyện từ đơn tuyến đến phức hợp đa tuyến.....	101
4.1.1. Cốt truyện đơn tuyến và dấu vết của lối kể truyền miệng	101
4.1.2. Cốt truyện mang dấu ấn tư duy nghệ thuật hiện đại	105
4.2. Những phương thức đặc thù trong nghệ thuật xây dựng nhân vật.....	109
4.2.1. Thiên về miêu tả ngoại hình nhân vật.....	109
4.2.2. Các loại hình nhân vật theo mô típ truyền thống	112
4.2.3. Khám phá và miêu tả đời sống nội tâm nhân vật.....	115
4.3. Ngôn ngữ tự sự.....	117
4.3.1. Ngôn ngữ giàu tính tạo hình.....	117
4.3.2. Các biện pháp nghệ thuật đặc sắc và riêng biệt	122
KẾT LUẬN	130
DANH MỤC CÁC CÔNG TRÌNH CÔNG BỐ CỦA TÁC GIẢ.....	133
TÀI LIỆU THAM KHẢO	134
PHỤ LỤC	

PHẦN MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

1.1. Văn học dân tộc thiểu số Việt Nam bao gồm những sáng tác của các nhà văn dân tộc thiểu số viết về miền núi và đời sống của nhân dân các dân tộc ít người trên khắp các vùng miền của đất nước. Văn học các dân tộc thiểu số cũng có một vị trí đặc biệt quan trọng trong lịch sử văn học Việt Nam hiện đại - một nền văn học của 54 dân tộc anh em. Hơn nửa thế kỷ qua, mảng văn học này đã có những đóng góp không thể thiếu trong nền văn học nước nhà, với những thành tựu nổi bật thể hiện ở đội ngũ sáng tác, sự phát triển bề rộng và sự kết tinh chất lượng ở tác giả, tác phẩm. Trong đó, góp mặt cho văn học miền núi bao gồm cả những tác giả người Kinh và người dân tộc thiểu số.

1.2. Mặc dù các tác phẩm văn xuôi dân tộc thiểu số đã có lịch sử hơn nửa thế kỷ nay, nhưng hầu như vẫn còn rất mới mẻ, còn khá nhiều chỗ trống của tư duy nghiên cứu. Cho tới nay, nhiều dân tộc thiểu số vẫn chưa có mặt (cả tác giả và tác phẩm viết về nó) trong các cuốn biên niên sử của văn học Việt Nam hiện đại. Điều đó có nguyên nhân. Những nhà văn như Tô Hoài, Nguyên Ngọc, Ma Văn Kháng ... sau những cuốn sách thành công ban đầu viết về dân tộc miền núi đều viết ít đi, hoặc không viết nữa. Trong khi đó, các nhà văn dân tộc thiểu số vẫn đang trên hành trình nhọc nhằn chinh phục độc giả cả nước bằng những tác phẩm của mình.

Không thể phủ nhận một điều, đóng góp của những nhà văn người Kinh đối với văn học dân tộc thiểu số là rất lớn và có ý nghĩa, không những về chất lượng mà cả về số lượng. Theo số liệu mà Lâm Tiên đã thống kê trong *Tuyển tập văn xuôi dân tộc và miền núi thế kỷ XX*, thì số lượng các nhà văn người Kinh viết về dân tộc và miền núi chỉ chiếm 30%, còn 70% là các tác giả người dân tộc thiểu số [133, tr. 8]. Những nhà văn như Tô Hoài, Ma Văn Kháng, Nguyên Ngọc ... đã góp phần khai phá, mở đường cho văn xuôi dân tộc miền núi hình thành và phát triển. Với tài năng, kinh nghiệm sáng tác văn học, nhiều nhà văn đã viết nên những tác phẩm có hiện thực rộng lớn như *Truyện Tây Bắc* (Tô Hoài), *Đồng bạc trắng hoa xòe* (Ma Văn Kháng), những tác phẩm có tính sử thi như *Rừng động* (Mạc Phi), *Hoa hậu xứ mường* (Phượng Vũ), xây dựng nên những nhân vật điển hình như anh hùng Núp trong *Đất nước đứng lên* (Nguyên Ngọc)... Mặc dù vậy, các nhà văn người Kinh viết về dân tộc và miền núi vẫn có một khoảng cách nhất định giữa chủ

thể và đối tượng. Họ chưa thể có được sự hòa nhập hoàn toàn giữa chủ thể sáng tạo và đối tượng mô tả như các nhà văn dân tộc thiểu số viết về con người, cuộc sống của dân tộc mình. Chính nhà văn Tô Hoài đã có lần nhận định *“Cho tới nay, tôi có viết một số tác phẩm đề tài miền núi. Các anh hùng liệt sĩ (Hoàng Văn Thụ, Vừ A Dính), cuộc chiến đấu của nhân dân Tây Bắc (Vợ chồng A Phủ, Họ Giàng ở Phìn Sa). Tôi cho rằng dẫu tôi đã cố gắng, nhưng những tác phẩm ấy cũng chỉ đạt tới đôi nét chấm phá của một bức kí họa thông qua cảm xúc mới mẻ của mình. Tôi không thể có được tâm hồn và những hiểu biết để thể hiện như Đinh Ân (Mường), Vi Hồng (Tày), Mã Thế Vinh (Nùng), Mã A Lềnh (Mông). Văn học các dân tộc thiểu số có thực sự phong phú, lớn mạnh phải do chính các nhà văn dân tộc ấy xây dựng, góp phần vào nền văn học đa dân tộc của chúng ta [47, tr. 3]. Để nhấn mạnh thêm điều này, nhà văn Vi Hồng đã viết “Người dân tộc thiểu số bây giờ vẫn nói với nhau là các nhà văn người miền xuôi viết về miền núi chủ yếu là để người miền xuôi đọc” [59, tr. 65]. Như vậy, có thể thấy, chính những nhà văn dân tộc thiểu số và những tác phẩm của họ sẽ là “nguồn lực” chính của văn học các dân tộc thiểu số Việt Nam. Do đó, rất cần phải nghiên cứu nhiều hơn nữa mảng văn học các dân tộc thiểu số, nhất là trong giai đoạn đất nước mở cửa và hội nhập kinh tế như hiện nay khi mà văn học cả nước nói chung, văn học các dân tộc thiểu số nói riêng đang có những bước tiến mạnh mẽ để bắt nhịp cùng văn học thế giới.*

Khu vực miền núi phía Bắc Việt Nam là mảnh đất giàu truyền thống lịch sử, văn hóa, nơi đánh dấu những “cột mốc” quan trọng của văn xuôi dân tộc thiểu số, nơi tập trung đông nhất các tác giả dân tộc thiểu số với số lượng các tác phẩm cùng những giải thưởng phong phú nhất. Bởi vậy, việc nghiên cứu văn xuôi dân tộc thiểu số khu vực này sẽ là một việc làm cần thiết nhằm khẳng định những giá trị to lớn về văn học của một vùng đất giàu truyền thống văn hóa.

1.3. Bản thân văn xuôi các dân tộc thiểu số miền núi phía Bắc Việt Nam có những giá trị và bản sắc riêng độc đáo. Các tác phẩm ra đời không chỉ phản ánh hiện thực cuộc sống và con người miền núi mà còn là một bộ phận văn hoá tinh thần không thể thiếu của các dân tộc cư trú trên vùng đất này. Qua sáng tác của chính những người con dân tộc thiểu số, bức tranh toàn cảnh về miền núi được hiện ra với những gam màu sáng tối đặc sắc và đậm tính chân thực.

Từ những năm năm mươi trở lại đây, các nhà văn dân tộc thiểu số đã dần xuất hiện và được bạn đọc cả nước chú ý. Hiện nay, đội ngũ này đang ngày một đông đảo và trưởng thành, rất nhiều tên tuổi đã trở nên quen thuộc với văn học cả nước như Nông Minh Châu, Vi Hồng, Nông Viết Toại, Triều Ân, Vi Thị Kim Bình, Mã A Lệnh, Cao Duy Sơn, Bùi Thị Như Lan ... Họ là những cây bút tiêu biểu, làm nhiệm vụ *nuôi dưỡng ngọn lửa văn chương của dân tộc mình* (Lâm Tiến) và có nhiều đóng góp đối với sự phát triển của văn học dân tộc thiểu số nói riêng và văn học Việt Nam hiện đại nói chung.

1.4. Hiện nay, chúng ta còn đang phải đối diện với một thực trạng, đó là sự “già hóa” của đội ngũ các nhà văn dân tộc thiểu số, đội ngũ thay thế xuất hiện chưa nhiều hoặc chưa đúng tầm. Thậm chí, còn nhiều dân tộc chưa có nhà văn đại diện cho tiếng nói cộng đồng của dân tộc mình. Do đó, đưa sáng tác văn học dân tộc thiểu số nói chung, văn xuôi dân tộc thiểu số nói riêng đến với đông đảo bạn đọc cũng sẽ góp phần phát triển và mở rộng tầm ảnh hưởng của bộ phận văn học quan trọng này trên phạm vi cả nước.

1.5. Trong thời đại mới, vấn đề gìn giữ và phát huy bản sắc văn hóa dân tộc, đặc biệt là ở những vùng miền núi xa xôi, nơi tập trung đông đồng bào dân tộc thiểu số sinh sống đang là vấn đề cấp thiết được Đảng và Nhà nước ta quan tâm hàng đầu. Bởi vậy việc nghiên cứu những đặc điểm và chỉ ra những thành tựu của văn xuôi các dân tộc thiểu số là điều hết sức cần thiết trong giai đoạn hiện nay, nó vừa mang ý nghĩa giáo dục, vừa có tác dụng bảo lưu vốn văn hóa truyền thống của các dân tộc.

Nghiên cứu đề tài *Nửa thế kỷ phát triển văn xuôi các dân tộc thiểu số miền núi phía Bắc Việt Nam (khoảng từ 1960 đến nay)* cũng sẽ góp một tài liệu bổ ích cho việc giảng dạy văn học miền núi trong các trường phổ thông và chuyên nghiệp.

2. Nhiệm vụ, đối tượng và phạm vi nghiên cứu

2.1. Nhiệm vụ nghiên cứu

- Khái quát về lịch sử phát triển của văn xuôi các dân tộc thiểu số miền núi phía Bắc Việt Nam từ khi hình thành cho đến nay.
- Chỉ ra những đặc điểm về nội dung phản ánh và hình thức biểu hiện của văn xuôi dân tộc thiểu số khu vực phía Bắc.
- Giới thiệu những gương mặt tiêu biểu với những phong cách nghệ thuật đặc sắc.

- Khẳng định những thành tựu nổi bật và xác định những giá trị quý báu mà văn xuôi các dân tộc thiểu số đã đạt được trong nửa thế kỷ qua.

- Chỉ ra những hạn chế mà văn xuôi dân tộc thiểu số còn gặp phải, từ đó gợi mở hướng khắc phục.

2.2. Đối tượng nghiên cứu

a. Quá trình **hình thành, phát triển**, những **đặc điểm nổi bật về nội dung, nghệ thuật** cùng những **thành tựu** của văn xuôi các dân tộc thiểu số miền núi phía Bắc Việt Nam đã đạt được trong nửa thế kỷ qua.

b. **Một số vấn đề đặt ra trong quá trình phát triển** của văn xuôi các dân tộc thiểu số: vấn đề bản sắc văn hóa dân tộc, mối quan hệ giữa văn học dân gian và văn học thành văn, tính truyền thống và hiện đại trong sáng tác của một số tác giả tiêu biểu.

2.3. Phạm vi nghiên cứu

Các tác phẩm của các tác giả văn xuôi dân tộc thiểu số miền núi phía Bắc Việt Nam (bao gồm cả khu vực Việt Bắc và Tây Bắc). Trong phạm vi đề tài, chúng tôi chủ yếu tập trung nghiên cứu các tác phẩm ở hai thể loại là **truyện ngắn và tiểu thuyết**.

3. Mục đích nghiên cứu

Qua việc nghiên cứu đề tài *Nửa thế kỷ phát triển văn xuôi các dân tộc thiểu số miền núi phía Bắc Việt Nam (khoảng từ 1960 đến nay)*, luận án nhằm chỉ ra tiến trình, diện mạo, đặc điểm nội dung, nghệ thuật qua tác phẩm của những cây bút tiêu biểu, những thành công và cả hạn chế nhất định của văn xuôi dân tộc thiểu số miền núi phía Bắc Việt Nam.

4. Phương pháp nghiên cứu

Luận án sử dụng các phương pháp sau:

- **Phương pháp lịch sử** nhằm mô tả và phân tích quá trình phát triển của văn xuôi các dân tộc thiểu số miền núi phía Bắc Việt Nam qua các giai đoạn lịch sử.

- **Phương pháp thống kê, phân loại** qua bảng thống kê các tác giả văn xuôi dân tộc thiểu số khu vực miền núi phía Bắc Việt Nam với những tác phẩm tiêu biểu.